

SZABÓ JÓZSEF

„Csak anyanyelvemen lehetek igazán én”

AZ ANYANYELVI TUDAT, A MAGYARSÁGTUDAT
ÉS A NYELVHASZNÁLAT NÉHÁNY KÉRDÉSE SZLOVÁKIÁBAN

Régi fölismerés a nyelvtudományban, hogy a nyelv és a társadalom egymást kölcsönösen föltételező fogalmak, egy-egy nyelv keletkezésében, létezésében és fennmaradásában eltérhetetlenül erős szálakkal láncolódik a társadalomhoz, a kisebb-nagyobb emberi közösségekhez. Egy-egy konkrét nyelv és az azt beszélő népesség egymással nagyon szoros kapcsolatban van, egymástól elválaszthatatlanok, s ha valamilyen (földrajzi, történelmi vagy bármely más) okból elválnak egymástól, önállóságuk előbb-utóbb megszűnik: a nyelv legfőbb holt nyelvként vagy még inkább – egyre halványuló nyomokban – csupán szubsztrátumként őrződik meg, a népcsoport pedig – esetleg elnevezését megtartva – idővel más nép(ek) közé olvadva tűnik el a történelem folyton változó színpadáról. Így olvadtak be a magyarságba például a besenyő néven ismert nomád török nép egyes csoportjai és a tatárjárás után viszonylag nagy számban letelepült, ugyancsak török nyelvű kunok, akiknek saját nyelve idővel elpusztult, s őseik hajdan volt nyelve legfőbb beszédük dallamában, hangképzésbeli sajátosságokban őrződött meg egy ideig, és beköltözésük nyomaként, valamint egykori nyelvük maradványaként – amint arra az etimológiai kutatások fényt derítettek – bizonyos helynevekben a népnévük, néhány szóképzési elemük pedig egyes magyar nyelvjárások tájszavaként maradt fenn napjainkig.

A különböző népek államiságának keretei, határai a középkorban – mint ismeretes – kevésbé voltak szilárdak és állandóak, mint például századunkban, és az egyes népek kisebb-nagyobb csoportjai különböző településtörténeti okokból – például a középkortól egészen napjainkig – más nemzetek, néprészlegnek közé kerülhettek. Az ilyen, más ország(ok)ba elvándorolt közösségek – például létszámuktól, az új haza gazdasági, társadalmi és politikai körülményeitől, saját nemzeti-nemzetiségi öntudatuktól függően – különböző (időben változó) mértékben voltak – s vannak napjainkban is – kitéve a többségi nemzet beolvasztó hatásának, a többségi helyzetben lévő nép nyelvi hatásának. Ugyanez történik természetesen akkor is, ha egy-egy néprészleg – az országhatárok megváltoztatása folytán, anyanemzetétől elszakítva – a lakóhelyén maradva kerül más nép(ek) államiságának keretei közé. A különbözőképpen kialakult kisebbségi létből adódóan nagyon is érthető, hogy miért is ragaszkodtak s ragaszkodnak ma is anyanyelvükhöz, népük hagyományaihoz, szellemi kultúrájához azok a népcsoportok, amelyek más nyelvű nemzetek kötelékében éltek vagy élnek még napjainkban is. Ha az ilyen néprészlegnek szokásaik, hagyományaik megőrzése valamilyen oknál fogva nehézségbe ütközik, sőt hovatovább már lehetetlenné válik, utolsó szalmaszálként már csak anyanyelvükbe tudnak kapaszkodni. S hogy az egyén – különböző okoktól befolyásoltatva – meddig és miként tudja féltett kincsét, anyanyelvét megtartani, annak a valóságban sokféle árnyalata, változata lehetséges. Ezt a sok tényezőtől függő, korántsem könnyű nyelvi helyzetet, állapotot Koncsol László a következőképpen fogalmazta meg: „Vannak csak fülünkkel érzékelhető hasonulási jegyek: az idegen közegben élő

ember halkabban beszél, zártabban ejti a hangokat, egyre idegenszerűbb a hanghordozása, jobban kötődik szülőföldje nyelvjárásához, végül a beolvadás előrehaladott szakaszán olyan keveréknyelven és romlott kiejtéssel beszél, hogy a hallgató alig tudja eldönteni, vajon az illető tanulja vagy felejt-e anyanyelvét. Tudat, tudás, elszántság, lelkielő, nyelvészeti érzék, hűség, nyelv- és kultúraszeretet, vagyis intellektus, érzelm, akarat és erkölcs – a teljes ember próbája folyik az élet nyelvi csatáterein, főleg a peremvidékeken, s végvári csatározásainknak egyaránt vannak győztesei, sebesültek és elvérzettjeik.” (Az anyanyelvről. In: *A hűség nyelve. Csehszlovákiai magyar írók az anyanyelvről.* Összeállította: Zalabai Zsigmond. Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1987. 277–278.; a továbbiakban így rövidítem: *A hűség nyelve.*)

Ismeretes, hogy a magyarságon kívül aligha van még egy olyan nép, amelynek minden harmadik sarja – saját akaratából vagy akaratától függetlenül, ugyanazon helységben maradván – hazájától, nemzetétől elszakítva él, mégpedig többségét tekintve a szomszédos államokban, kisebb része még szétszórtabban, egészen távoli országokban. Ez a körülmény vonta maga után, hogy a kisebbségi helyzetű magyarság előbb-utóbb jórészt a kétnyelvűség állapotába került.

Több mint hetven éve annak, hogy a trianoni békeszerződést követő határváltoztatások következtében a felvidéki magyarság is egyik napról a másikra elszakadt hazájától, és a Csehszlovák Köztársaság államiságának keretei közé sodródott. Ez az anyanyelvtől való kényszerű elszakadás – nem is szólva a későbbi megpróbáltatásokról (pl. a hatalanság keserves állapotáról) – mindmáig be nem gyógyult, mély sebet ütött a félmilliónál is nagyobb lélekszámú szlovákiai magyar nemzetreszen. Az ellentéteket inkább egyes politikusok szították, a más nyelvű és más kultúrájú magyar és szlovák lakosság többnyire békességben élt egymással, ahogy ezt Duba Gyula szülőfalujának, Hontfüzesgyarmatnak és környékének lakóiról kifejtette: „A nyelvi és a vele összefüggő nemzetiségi kérdés ott élt a táj valóságában. Nem úgy élt ott, mint a megkülönböztetés vagy az ellenségeskedés lehetősége, hanem mint a változó történelmi létfeltételekhez való alkalmazkodás ismérve. Nemzetiségi viszályokat, tetteles összetűzéseket és tragédiákban kicsúcsosodó nyelvi ellentéteket nem ismer környékünkön a történelem. Békés táj volt ez, egymással nyugalomban megférő emberekkel. A nyelv nem különítette el egymástól a vidék lakóit, csupán jelleget adott nekik. A parasztember egészségesebben és gyakorlatiasabban gondolkodott annál, mintsem hogy nemzetiségi ellentétekkel torzítsa el az életét. Nemzeti téren nem elfogult, mert gondolkodását és hovatartozását nem az elvontabb nemzetkategória, hanem inkább a szülőföld, a vidék, az otthonhoz fűző szálak és a falvak egymáshoz való kölcsönviszonya határozza meg.” (*Vajúdo parasztvilág.* Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1974. 54.)

Bár korszakonként változó mértékben, nyelvének megőrzéséért mégis mindenkor meg kellett és meg kell ma is vívnia mindennapi csatáját – miként a szomszédos országok hasonló nyelvi helyzetben élő magyarjainak – a szlovákiai magyarság minden nemzedékének és minden egyes tagjának, hiszen – még a magyarra kedvezőbb hatású helyi nyelvpolitika esetében is – a szlovák nyelvű környezet, mint a tenger hullámai a partot, szakadatlanul rombolja, rongja anyanyelvét. A legnagyobb idők a II. világháborúval és az utána következő fájdalmas hatalanság és kitelepítés éveivel nehezdedtek a szlovákiai magyarokra. Erre az időszakra Gál Sándor így emlékezik: „1944-ben mindössze egyetlen hónapot jártam, járhattam iskolába. S két (vagy három?) év múlva folytathattam csak – de akkor már a szlovák nyelvű iskolában, ahol minden szót el tudtam olvasni, amit a tanítókisasszony felírt a táblára, de az elolvasott szók közül egyet

sem értettem... Nem hiszem, hogy kisgyermeket érhet ennél tragikusabb nyelvi élmény! Máig él bennem! [...] Azóta vallom, hogy a nyelvi kiszolgáltatottság minden kiszolgáltatottság mélypontját jelenti, melyet semmilyen oldószer nem old fel. Számomra, számunkra a negyvenes évek középső szakasza jelentette a nyelvi kiszolgáltatottságot. Érzékeny évek voltak ezek, de ahelyett, hogy fogékonnyá tettek volna, elriasztottak, tétovává tettek. Állandó félelem költözött belém." („Ídesanyám”. In: A hűség nyelve. 272.)

A negyvenes évek végétől kedvezőbbre fordult a magyarság helyzete általában is, ez azonban korántsem jelentette azt, hogy a magyar nyelv használatának különböző szinterein – az 1950-es évektől egészen napjainkig – felhőtlen körülményeket teremtett a (cseh)szlovákiai nyelv- és oktatáspolitikai. Az is igaz ugyanakkor, hogy a valóság, a mindennapi gyakorlat és a hivatalos nyelvhasználatra vonatkozó jogszabályok, az alkotmány adta lehetőségek – a magyar és a szlovák állampolgárok hibájából egyaránt – nemegyszer elváltak egymástól, ezért még napjainkban is sok tennivaló vár mindazokra, akik ezen a téren változtatni tudnak és változtatni is akarnak (l. részletesebben: Gyönyör József: Anyanyelvünk használatának néhány időszzerű kérdése. In: A hűség nyelve. 44–59).

Azóta, hogy 1992 szeptemberétől a pozsonyi Komenský Egyetem Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszékén dolgozom vendégtanárként, természetesen nemcsak az foglalkoztat, hogy tanítványaim mennyire készülnek föl egy-egy szaktárgyi órára és az éppen aktuális vizsgára, hanem – magyar nyelvi-nyelvtani problémáik és időnkénti nehézségeik láttán – az is nagyon érdekel, hogy milyen anyanyelvi ismeretekkel és föl-készültséggel kerül(het)tek be az egyetem magyar szakára. Szemináriumi foglalkozáson és vizsgán ugyanis nemegyszer támadt olyan érzésem, hogy a szóban forgó kérdés, problematika egyik-másik hallgatónak azért (is) okoz gondot, mert még nem tudta igazán ledolgozni azt a hátrányt, ami korábbi (általános és középiskolai) tanulmányai idején keletkezett, mégpedig nem föltétlenül mindig a saját és/vagy a tanára(i) hibájából, hanem esetleg az anyanyelvi képzés helyzetéből eredő okok miatt.

Nem kevésbé foglalkoztatott az a kérdés is, hogy vajon miként vélekednek tanítványaim az anyanyelv azon szerepéről, amelyet idegen nyelvi környezetben a magyarságtudat ébren tartásában és megőrzésében betölthet, s hogy vajon milyen feladatot jelent ez majd nekik későbbi munkájukban, különösen akkor, ha tanárként tevékenykednek, hiszen a magyar szakosok teendői és a mindennapi életben (az iskolai tanórán és azon kívül) adódó lehetőségei a nyelvi tudat, az identitástudat formálásában nem lebecsülendők, s így a rájuk háruló felelősség sem csekély. Egy szlovákiai magyar tanárnak (elsősorban természetesen a magyar szakosnak) például megfelelő véleményt kell kialakítania arról, hogy miképpen ítélje meg a tanulók nyelvhasználatában jelentkező nyelvjárásiasságot. Szilárd meggyőződése, hogy pl. a tájnyelvi ejtismód és szóhasználat megrovása, netán üldözése még Magyarországon is súlyos hiba volna, a szlovák nyelvi környezetben lévő magyar nyelvjárások sajátosságainak megbélyegzése és irtása pedig még nagyobb vétek, meggondolatlan cselekedet lenne, a szlovákiai magyarság nyelvhasználatában ugyanis a nyelvjárásoknak a szerepe jóval nagyobb, mint a magyarországi körülmények közepette. Ezt saját tapasztalataim és a szakirodalom alapján egyaránt állíthatom. Kovács László pl. a magyar nyelv szlovákiai helyzetével kapcsolatban Deme László véleményét idézi, amely szerint anyanyelvünk használata „két szinten eleven: a legelső és a legfelső, azaz a családi és családiás érintkezésben, másrészt a publicisztikában és az irodalomban”, majd a következőket fűzi hozzá Deme

szavaihoz: „Ez egyúttal azt jelenti, hogy beszélt rétege lényegében csak egy van, az, ami a családi és családi érintkezésben használatos, s ez természetesen az élő nyelvjárás. [...] A csehszlovákiai magyar beszélők közül a köznyelvet csupán az értelmiség használja, annak is csak a humán rétege, s ezek közül is leginkább a pedagógusok.” (Kísérlet a diglossia állapotának fölmérésére alapiskoláink tanulóinak és tanítóinak beszédében. In: A hűség nyelve. 178–179.)

Mivel a magyar szakos hallgatóim többsége szintén erős szálakkal kapcsolódik saját nyelvjárásához és ugyanakkor a magyar köznyelvi normát is igyekszik nyelvhasználatában megközelíteni, elérni, ezért arra is kíváncsi voltam, hogy tanítványaimnak mi a véleménye a nyelvjárásokról és a nyelvjárásias beszédmódról, szégyellik vagy vállalják-e tájszólásukat a szlovákiai magyar környezetben, és milyen a nyelvi viselkedésük akkor, ha hosszabb-rövidebb ideig Magyarországon tartózkodnak. Különböző alkalmakkor velük beszélgetve azt tapasztaltam, hogy nyelvhasználatuk bizonyos elemeiről nem is mindig tudják pontosan, hogy egyáltalán tájnyelvi sajátásnak tekinthető-e vagy sem. Ennek tudatosulásához természetesen alaposabb nyelvészeti fölkészültség is szükséges és bizonyos időbeli távlat, amelynek szerepét Duba Gyula találóan fogalmazta meg: „A nyelvi emlékek olyanok, mint a bűvópatak csörgedező ágai a föld mélyében, sokáig jeltelenül meglapulnak a tudatunk mélyén, elrejtőznek a világ elől, önmagunk elől is, majd egy véletlen gondolatársítás révén feltörnek a tudatalattiból, pillanatig sziporkázva tündökölnek, aztán újra elenyésznek. Rég elfelejtett szavak születnek így újjá, tisztavirág-életűvé, egy pillanatra elgondolkoztatnak, megmosolyogjuk őket, és újra elfelejtjük.” (Puruttya. In: A hűség nyelve. 171.)

A Komenský Egyetem magyar szakos hallgatói körében szerzett eddigi (többnyire esetleges) benyomásaim, tapasztalataim alapján, melyeket az előzőekben már röviden kifejtettem, az a gondolatom támadt, hogy hasznos volna arról tájékozódni: vajon miként vélekednek tanítványaim az anyanyelv, a nyelvhasználat, a szülőföld- és magyarságtudat összefüggéseiről, s hogy mint leendő tanárok, vajon milyen szerepet szánnak ezen a téren maguknak. Felfogásuk, véleményük egyrészt azért érdemelhet figyelmet, mert egyáltalán nem lényegtelen, hogy a szóban forgó kérdésekről miként gondolkodnak mint fiatalok; másrészt amiatt is – s ez talán még lényegesebb –, hogy belőlük egy-két év múltán a szlovákiai magyarság felnövekvő nemzedékének nevelői, oktatói lesznek. Erre a gondolatra, az iskola, a tanárok ezzel kapcsolatos teendőire helyesen utalt Csáky Károly is: „A nemzetiségi iskolákban felnövekvő fiatalságunk anyanyelvünk, kisebbségi létünk és kultúránk megmaradásának, továbbélésének legszilárdabb biztosítéka lehet. A jó eredmény viszont kemény és felelősségteljes oktató-nevelő munkát kíván, határozott pedagógusokat.” (Szülőföld és anyanyelv diákszemmel. In: A hűség nyelve. 105.)

A fölmérést 1995 februárjában végeztem, mégpedig a III. éves hallgatóim egyik óráján, ahová kérésemre néhány IV. éves tanítványom is eljött, és válaszolt – természetesen mindnyájan név nélkül – a föltett kérdésekre. Az írásos fölmérés előtt egy héttel röviden ismertettem vizsgálódásom célját és a kérdéseket is, de azokat nyilvánvalóan nem jegyeztették föl, hiszen nem előre megírt válaszokra voltam kíváncsi, hanem olyanokra, melyeket a tanórán fogalmaztak meg a rendelkezésükre álló negyvenöt perc alatt. Mivel a középiskolához életkorban, gondolkodásmódban még közelebb lévő egyetemisták felfogása, vélekedése is érdekelt, ezért I. éveseket is megkértem arra, hogy fejtsek ki véleményüket a szóban forgó kérdéskörrel. Az órán megjelent kilenc diák mindegyike válaszolt a kérdésekre, melyeket akkor hallottak először, s így nem volt

módjuk arra, hogy esetleg előre is töprengjenek a válaszádon. Végül is összesen huszonkilenc magyar szakos egyetemi hallgató vett részt a fölmérésben, azaz a Komenský Egyetem Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszékén tanulónak nagyjából a negyedrésze. A megválaszolandó kérdések a következők voltak: 1. Mit jelent számomra magyarnak lenni? 2. Miért fontos az anyanyelv, és milyen a helyzete, szerepe a szlovák nyelvi környezetben? 3. Milyen nyelvi situációban töreksem a köznyelvi, illetőleg a nyelvjárási beszédre? 4. Mit jelent számomra a szülőföld és Magyarország, és milyen hatásuk van nyelvhasználatomra? 5. Milyen feladatok várnak rám mint leendő magyar-tanárra az anyanyelv- és magyarságtudat kialakításában, formálásában?

Mivel gondolati, tartalmi szempontból a kérdések mindegyike meglehetősen bonyolult, szövevényes és egy része formai (mondatszerkezeti) tekintetben is összetett, s mivel a hallgatóknak viszonylag rövid idő alatt kellett rájuk válaszolni, ezért a kitűzött feladat teljesítése korántsem volt könnyű. S bár egyik-másik kérdésre rövid válaszok is születtek, elnagyolt, összecsapott dolgozat egyetlenegy sem akadt, a hallgatók nagy többsége megfontoltan és kellő alapossgal, részletességgel fejtette ki véleményét. Ahány diák, természetesen annyi megközelítésmódja fogalmazódott meg a fölvetett kérdéseknek. A válaszokból készített elemző összegzésben igyekeztem olyan összképet megrajzolni, amely a huszonkilenc hallgató fejtegetését, fölfogását lehetőleg jellemzően és hűen tükrözi. A legárnyaltabb és legtalálhatóbb véleményekből viszonylag gyakran idézek is, azt gondolom ugyanis, hogy nemcsak a dolgozatokból leszűrhető általános megállapítások lehetnek tanulságosak, hanem talán még inkább érdekesek és figyelemre méltóak az egyetemistáknak mint leendő tanároknak a megnyilatkozásai is.

Az időkeret viszonylag szűk volta és a téma bonyolultsága miatt már az első kérdés is fejtörést okozhatott. Hogy mit jelent magyarnak lenni, azt ugyanis érezni, bevallani nem nehéz, megmagyarázni, részletesen kifejteni azonban korántsem könnyű, hiszen a magyarságtudat kialakulását – a kisgyermekkortól az életfölfogásunkat, gondolkodásmodunkat gyakran meghatározó kamaszkoron át az érett felnőttkorig – objektív és szubjektív tényezők egyaránt befolyásolják. Magyarnak lenni mást jelent az anyaországban, mást pl. az amerikai magyarok körében, és megint mást a Magyarországgal szomszédos államokban. Az utóbbi esetben nem csupán az egyes országok között lehetnek és vannak is különbségek az ottani magyarság helyzetét, különböző életlehetőségeit illetően, hanem ugyanazon államon belül is, hiszen mások a körülményeik pl. a tömbökben, illetőleg a szórványokban élő magyaroknak, olykor nagyobb eltérések lehetnek ezenkívül kisebb-nagyobb régióként, tájegységként és településenként is. Hogy e különbségeknek a hallgatók is tudatában vannak, arra közvetve vagy közvetlenebbül fejtegetéseikből is fény derül. Többen is megfogalmazták: mennyire fontos, hogy az ember a mindennapi élethelyzetekben (pl. buszon, boltban vagy kollégiumi szobaközösségben) magyarul is meg merjen szólalni, s hogy sohase szégyellje magyarságát, hanem mindenkor bátran és büszkén vállalja. Ugyanakkor azt is kifejtették, hogy meg kell ismerni és el kell fogadni más nemzetek kultúráját, nyelvét és különféle eredményeit is. Az egyik dolgozatban például a következőket olvashatjuk: „Magyarnak születtem, magyar nemzetiségűek a szüleim, nagyszüleim, én is annak vallom és természetesen érzem is magam. Számomra ez egy természetes állapot. Az anyanyelvem magyar, a magyar kultúrát tartom sajátomnak. Én amolyan csendes magyarnak érzem magam; nem szégyellem magyarságom, mindig ki is állok mellette, de nem tekintek az egészre »szemellenzösen«, tehát minden más kultúrát elismerek, a többi nyelvet is; meghallgatom, elgondolodom a magyarokat érintő kritikákon is. Viszont nem han-

goztatom hovatarozásomat sose hangos szóval, melldőngetéssel.” – Nem kevés azoknak a száma sem, akik szerint az a legfontosabb, hogy az egyén életét emberség hassa át, s mindenki – tartozzon bármelyik nemzethez is – a szó legnemesebb értelmében mindenekelőtt ember legyen. Ezt a gondolatot, valamint a kisebb-nagyobb közösségekhez való tartozás fontosságát és a magyarságtudat egy-két ismértét így fejtegeti az egyik dolgozató: „Azt hiszem, a legtöbb ember számára fontos, hogy tartozzon valahova, valakikhez. Családhoz, barátokhoz és ha nagyobb közösségben gondolkozunk, nemzethez. Magyarnek lenni ugyanannyit jelent, mint más nemzetiségűnek az adott nemzethez tartozni. Nem kiváltság, nem valami különleges előjog, de éppígy nem is hátrány, nem szabad, hogy az legyen. Mindezzel nem azt akarom mondani, hogy nem fontos, csak úgy gondolom, nem az az elsődleges, hogy magyar, hanem az, hogy EMBER. Hogy igyekszik türelmes, megértő, baráti lenni, és közben azt tudatosítani, hogy magyar. Hogy odafigyel és büszke arra, amit a magyarok tudnak, elérnek; legyen az művészeti vagy sportteljesítmény. Ez nagyon összetett dolog. Egy érzés számomra, mely igazán fontos, de mint a legtöbb érzést, mely valahol belül lakozik, szavakba foglalni nagyon nehéz.”

A második kérdés összetettségével is összefügghet, hogy az első felére (miért fontos az anyanyelv?) mindenki hosszabb-rövidebb választ adott, a második részére (milyen a helyzete, szerepe a szlovák nyelvi környezetben?) viszont a hallgatóknak nagyjából csupán a fele válaszolt. Lehet, hogy ebben a figyelmetlenség játszik közre, de az látszik valószínűbbnek, hogy – noha nevüket nem kellett föltüntetni a válaszadásban – többekben kisebb fokú félelem vagy legalábbis óvatosság munkált, vagy pedig – teljességgel az sem zárható ki – esetleg bonyolultnak, nehéznek találták a kérdés második felének megválaszolását.

Az anyanyelvet (szinte kivétel nélkül) egyik legfontosabb kincsüknek tekintik, olyan eszközként, amellyel a legárnyaltabban, a leghívebben tudják magukat kifejezni, ahogy ezt – a címben is szereplő sorban – Kosztolányi oly találóan megfogalmazta: „Csak anyanyelvemen lehetek igazán én.” Többen megemlítik, hogy a magyar nyelv birtoklása azért is fontos számukra, mert egyrészt általa megismerői és élvezői lehetnek a gazdag és értékes magyar irodalomnak, másrészt az anyanyelv megőrzése lehet a záloga a szlovákiai magyar nemzetrészt megmaradásának, hiszen a közösnyelvűség az egyének közötti szoros összekötő kapocs szerepét tölti be, s az összetartozás érzését sugallja és erősíti. Az egyik hallgató így ír erről: „Az anyanyelv [...] szlovák nyelvi környezetben számomra az összetartozás érzését szimbolizálja. Itt pozsonyi szlovák környezetben beszédbe elegyedek olyan magyarral is, ha véletlenül találkozunk, akivel otthon esetleg csak köszönünk egymásnak. Szlovákok előtt is használom, büszke vagyok rá, a szlovák ismerőseimnek szívesen mondom magyar szavakat.” S ha mindehhez saját élményeimet, tapasztalataimat is hozzáfűzhetem, akkor azt mondhatom, hogy a Pozsonyban töltött napjaim során én is gyakran éreztem úgy, amikor – boltban, autóbuszon vagy bárhol – magyarral hozott össze a sors, mintha régi ismerőssel találkoztam volna, noha akkor beszéltem vele először. Egyéneket és kisebb-nagyobb közösségeket (egy-egy falut, egy-egy népen belüli táji-etnikai csoportot, egy-egy nemzetrészt vagy nemzetet) összekötő erős kapocs a közös nyelv, amelynek meg- és összetartó erejét a megszokott hazai, otthoni környezetben kevésbé érezzük, mint idegenben. Külföldön valahogy meghatványozódik a szerepe, megnő a jelentősége. Ha idegen nyelvi környezetbe kerül az ember – még akkor is, ha jól beszél más népek nyelvét –, egy idő után nagyon hiányzik nemcsak az otthon, hanem a nyelv is, s ezért egy-egy magyar új-

ság, könyv vagy magyarul hangzó rádióműsor is élményt, örömet tud szerezni. Értethető tehát, hogy minden nép és más állam keretébe jutott nemzetrészt szívesen, makacsul ragaszkodik nyelvéhez, mint kultúrájának megtartójához és létének, fennmaradásának végső letéteményeséhez. A dolgozatírók egyike a következőképpen vall erről: „Nyelv nélkül nincs nemzet, és ha elveszíteném vagy megváltoztatnám anyanyelvemet, a nemzetiségemet veszíteném el. Ezért egyértelmű, hogy ha mi, magyarok itt Szlovákiában meg akarunk maradni, elsősorban anyanyelvünket kell megőriznünk. Kell!”

Többen aggódnak a magyar nyelv jövője, sorsa miatt, és félve tekintenek az anyanyelvre rátelepedő szlovakizmusokra, melyeknek terjedését – főként az egyes szakmák esetében – napjainkban már nemigen lehet megakadályozni, ugyanis a különböző mesterségek, ipari szakmák elsajátítása szlovák nyelven történik. Az egyik diák szomorú példaként említi; néha előfordul, hogy egyes szlovákoknak nem tetszik, ha magyar szót hallanak, sőt arra is van példa, hogy a magyarul tudó elárúsító a magyarul hozzáforduló vevőnek szlovákul felel vissza – majd így folytatja dolgozatát: „Ennek ellenére mégiscsak azt gondolom, hogy nem olyan rossz a helyzet a szlovákok és magyarok között, mint ahogy gyakran a politikában az tükröződik, kiéleződik.” Figyelemre méltó és tanulságos a következő hallgatói vélemény is: „Anyanyelvem [...] a szlovák nyelvi közegben alárendelt szerepben van. Ez sajnálatos tény, mert használata egyre inkább a magánéletre korlátozódik. Az anyanyelv azért fontos számomra, mert csakis ezen a nyelven tudom magam maradéktalanul megvalósítani. [...] Az anyanyelv ezenfelül egy közösséghez való tartozást jelent – lassan már csak ez marad kapocsként köztünk és a máshol (Magyarország, Erdély stb.) élő magyarság között.”

A harmadik kérdésre általában rövid válaszok születtek. Hogy mikor melyik nyelvváltozatot (a köznyelvi formát vagy a nyelvjárási beszédet) használják, azt a konkrét helyzeti helyzet határozza meg: iskolában, egyetemen, hivatalos helyen, idegenrel való érintkezésben vagy pl. Magyarországon jártukban inkább a köznyelvi norma szerinti megnyilatkozásra törekszenek, otthoni (családi, baráti) környezetben vagy jó ismerősök körében viszont a nyelvjárási kifejezésmódot tartják természetesnek. Egykét hallgató azt is megemlítette, hogy ha máshonnan, távolabbi vidékről tér haza, akkor „a köznyelvi stílus valahogy automatikusan eltűnik”, és könnyedén, szinte észrevétlenül vált át az otthoni nyelvjárásra anélkül, hogy arra kicsit is törekednie kellene. Az a tapasztalatom, hogy a szlovákiai magyarok körében a nyelvjárásoknak jóval nagyobb a szerepe, mint Magyarországon. Örvedetesnek tartom, hogy a tájnyelv használata és megbecsülése a pozsonyi magyar szakos hallgatókra is általában jellemző. Egyetlen diák írta a huszonkilenc közül, hogy ő otthon, családi környezetben is a köznyelvi beszédre törekszik. Ezzel szemben egy másik hallgató anyanyelvjárásának a mindennapi nyelvhasználatában betöltött szerepét és fontosságát hangsúlyozza: „Rám nagy hatással van a mátyusföldi nyelvjárás, ugyanis ezt a nyelvjárást sajátítottam el már kicsi koromtól fogva, mondhatom, hogy ez a valódi anyanyelvem, és nem a magyar köznyelv. Szüleimmel, barátaimmal, falubeliekkel és azokkal, akik ismerik ezt a nyelvjárást, igyekszem nyelvjárásian beszélni... Viszont iskolában vagy valamilyen hivatalos helyen szerintem illendőbb a köznyelvi formát használni. Ehhez próbálom magam tartani, noha nem mindig sikerül, ugyanis már gyermekkoromban a nyelvjárási formát sajátítottam el.”

Bizonyára a nemzetiségi léttel és a szlovákiai magyarság történetének sok nehézséggel, megpróbáltatással és szenvedéssel teli előzményeivel függ össze, hogy leginkább a negyedik kérdés taglalásában térnek el egymástól a vélemények, de a problémakör

összetettsége is közrejátszhat abban, hogy terjedelemben és főként tartalmilag nagyobb különbségek jellemzik a kifejtett válaszokat. Van olyan hallgató, aki nem érez különösebb ragaszkodást szülőföldjéhez, ezért el tudja képzelni, hogy más országban is tudna élni. Egy másik vélemény szerint nem a szülőföld a fontos az ember életében, hanem a család és a barátok összetartó ereje, s ha ők, a szerettei vele vannak, bárhol boldog és elégedett tud lenni. Van, aki Magyarországot, van, aki Szlovákiát tekinti hazájának. Ilyen sarkított véleménynyilvánítás csak egy-egy dolgozatban fordul elő. A hallgatók nagy része árnyaltabban fogalmaz, és részletesebben kifejti, hogy mit jelent számára a szülőföld, a szűkebb haza, és milyen szerepet tölt be életében, nyelvhasználatának alakulásában a Magyarországgal való kapcsolata. Az egyik diák így vall erről: „Magyarország az anyaországot jelenti, mégis külföldön érzem magam, ha ott vagyok, azaz nem érzem azt a kötődést, amit szűkebb szülőföldem iránt érzek. Szellemi feltöltődésre Magyarország ideális hely, nyelvhasználatomat is nagymértékben befolyásolja – frissebbé, »naprakészebbé« teszi, sok új kifejezést (szleng, neologizmusok) ismerek meg.” Egy másik dolgozatban a következőket olvashatjuk: „Magyarország fontos nekem, kedvelem, mindig szívesen utazom oda, de nem az otthonom. Persze Szlovákia nem jelent többet, nem az ország a fontos, hanem a szülőföldem. És ez nem Szlovákia, hanem a falum, a gimnáziumom és ezek környéke.”

Nekünk, magyarországi magyaroknak nagyon tanulságosak azok a fejtegetések, amelyek konkrétan rámutatnak arra, hogy hallgatóim miért érzik magukat idegennek, ha Magyarországon járnak. Ilyen kritikai észrevételt is tartalmaz a következő dolgozatrészlet: „A szülőföldem az elsődleges, a legfontosabb, hisz itt nőttem fel. Magyarország hatással van nagyon rám, de nem tekintem otthonomnak még tágabb értelemben sem. A tapasztalatom az, hogy Magyarországon mi idegennek számítunk (szlovákoknak vagy cseheknek), sokan hihetetlennek tartják, hogy ismerjük a magyar kultúrát, színeseket, írókat stb., sőt abban sem biztosak, hogy mi otthon egymás közt magyarul beszélünk-e.” A magyarországi köznyelvi kiejtést többen követendő mintának tekintik, és Magyarországon járva kevésbé beszélnek nyelvújásiasan, mint szülőföldjükön. Néhányan viszont idegenkednek a magyarországi beszédetől, s még a rádióban és a televízióban elhangzó kiejtést sem találják szépnek, különösen a pesties ejtésváltozatot marasztalják el. Megjegyzem, hogy a budapesti kiejtésben pl. a nyílt *e* és a zárt *é* közötti *e* hangokat, az *á* előrébb képzett, *é*-be hajló változatát, a magyartalan hanglejtésformákat (pl. a szólam- és mondatvégek dallamának felkapását) magam sem tartom szépnek, még kevésbé követendőnek. A szülőföld és Magyarország szerepe talán a legárnyaltabban a következő fejtegetésben fogalmazódott meg: „A szülőföld nekem tulajdonképpen azt a nyelvjárási területet jelenti, amely szülővárosom körül található, de ez szituációtól függően változik: vagyis ha Magyarországon vagyok, akkor az egész Felvidék is szülőföldemnek számít Magyarországgal szemben, viszont ha Pozsonyban, akkor a keletebbre fekvő területek, és ha valami szomszédos városban, akkor csak saját szülővárosom és környéke. Magyarország is természetesen sokkal többet jelent, mint más külföldi állam, hiszen nemzetem nagy részének hazája, de nem azonos az én hazámmal, kissé idegen, ami, azt hiszem, természetes, hiszen nem ott élek. Nyelvhasználatomra több hatással van szülőföldem, pontosabban a Felvidék nyelvhasználata, mint a magyarországi. Még a tömegkommunikációs eszközök sincsenek – szerintem – olyan nagy hatással, mint azt gondolják. És Magyarországgal szemben mi konzervatívabbak vagyunk.”

Az ötödik kérdésre általában tömör és egymáshoz nagyon hasonló válaszokat kaptam, az anyanyelv- és magyarságtudat kialakításában, formálásában ugyanis szinte mindnyájan a magyartanár szerepét hangsúlyozták, akinek nemcsak a magyar nyelv és irodalom megtanítása, megszerettetése a feladata, hanem – amennyire lehetséges – a magyarság történetének, kulturális örökségének, hagyományainak megismertetése is. Néhányan azt is megemlítik, hogy ennek a szerteágazó feladatnak a sikeres megoldásában a tanár személyes példamutatásának igen nagy szerepe van. Az egyik hallgató például a következőket írta erről: „Magyartanárom érte el nálam, hogy tudatosult bennem, magyar vagyok. Nem tudom, hogyan csinálta, de azt hiszem, így kell ezt tenni. Nem direkt módon azt mondani a gyerekeknek: »Na fiam, tudatosítsd, magyar vagy...« meg ilyesmi; finoman, hogy az maga jöjjön rá: ez vagyok és ez fontos. Azt hiszem, az irodalomtanítás nagyon fontos és a nyelv is, figyelmeztetni bizonyos finomságokra, hogy azt érezze: na hát, ez igen, ez a magyar nyelv fantasztikus, hogy ilyeneket ki lehet vele fejezni.” Az ötödik kérdésre kapott válaszokat megkülönböztetett érdeklődéssel olvastam, és mivel elnagyolt, felületes vélemény alig akadt, a hallgatók túlnyomó többsége nagy felelősséggel, igazi hivatástudattal vallott az iskolában rá váró nehéz és egyszerűsre mind nemes feladatokról – ez még az egyetemi tanulmányaik kezdetén tartó I. évesekre is jórészt érvényes –, ezért megnyilatkozásaik jóleső érzéssel, igaz örömmel töltöttek el. Kell-e, lehet-e egy leendő tanár elé szebb célt kitűzni annál, mint amit az egyik hallgató ekképpen fogalmazott meg: „Minden alkalmat meg fogok ragadni, hogy ne csak tanítsam a magyar irodalmat és nyelvet, hanem közben, szinte észrevétlenül a diákokba oltsam a magyarságtudatot úgy, ahogy azt az én magyartanárom tette. Egyszerűen csak meg kell szeretetni velük a magyar irodalmat, a magyar nyelvet, rámutatni szépségeire, egyediségeire. Tudom, hogy ez valójában nem is egyszerű. Mert ehhez még meg kell ismertetni őket kultúránkkal és hagyományainkkal is.” Úgy vélem, hogy ezen szép célkitűzés olvastán-hallatán korántsem meglepő, hogy ugyanó arra a kérdésre, mit jelent számára magyarnak lenni, a következőképpen válaszolt: „Nemcsak azt jelenti, hogy magyar az anyanyelvem, hogy magyarul beszélek, hanem az egész magyar kultúrát, történelmet, hagyományt. Büszke vagyok rá, hogy a magyar nemzet megmaradt Európában olyan népekkel körülvéve, akik között még ma is idegennek hat némelyek szemében. Én csak pozitívumnak tartom, hogy így ötvöződtek ebben a nemzetben ázsiai és európai vonások egyaránt. Akkor érzem magam magyarnak, és akkor örülök igazán annak, hogy magyar vagyok, amikor nagy költőink, íróink műveit olvasom, amikor igazi népzene-t hallok, néptáncot látok, ill. festményt vagy más képzőművészeti alkotást vagy épületet, amiben a magyar jelleg látható; ha a Toldit olvasom, ha egy juhásznotát hallok, ha gyimesi csángókat látok táncolni.”

Remélem, hogy a társadalmi környezet, a szlovákiai oktatáspolitikai sem gátolja terveik valóra válását, és abban is reménykedem, hogy a megkérdezett hallgatókban tanár korukban is lesz elegendő erő, tettekrevalóság, kitartás és bátorság ahhoz, hogy elképzeléseiket megvalósíthassák. Bízom benne, hogy hasonló gondolkodásmód jellemzi – Pozsonyban és Nyitrán egyaránt – azokat a diáktársaikat is, akik nem vettek részt a fölmérésben. Ha ez így van, akkor a szlovákiai magyarok anyanyelv- és magyarságtudata kialakításának és megőrzésének egyik – nem lényegtelen, de önmagában még korántsem elegendő –, az iskolai oktatásban megvalósítható feltétele a következő évtizedekre nézve biztatónak, reménykeltőnek látszik. Nem kevésbé fontos a szlovákiai magyarság tudatának formálásában és megmaradásában a magyar nyelvű szépirodalmi alkotások és egyéb (helytörténeti, nyelvészeti, néprajzi stb.) munkák kiadása, az iro-

dalmi, kulturális folyóiratok, a közéleti heti- és napilapok megjelenítése, a magyar valásközösségek összetartása, az anyanyelvű színház(ak) és különböző hagyományőrző együttesek folyamatos működése, továbbá minden olyan intézmény, szervezet fenntartása, amely a magyar nyelv és kultúra ápolását, a szlovákiai magyar nemzetrészt azonosítástudatának erősítését szolgálhatja. Mindez együttesen is csupán az egyik előfeltételt jelenti. Ahhoz, hogy a szlovákiai magyarság otthon érezze magát szülőföldjén, elengedhetetlenül szükséges az is, hogy a többségi helyzetben lévő szlovákság és annak minden hatalmi szervezete igazságos nyelv- és oktatáspolitikát folytasson, és Szlovákia minden egyes néprészlegének – köztük a magyarságnak is – nemzetiségi, vallási hovatartozástól függetlenül mindenkor egyenlő gazdasági és kulturális lehetőségeket teremtsen, olyanokat, melyekre pl. Dél-Tirolban, Finnországban, Spanyolországban szép és követendő példákat találunk. Hogy ez megvalósul-e – s ha igen, mikor –, az olyan nehéz kérdés, melyre senki sem tudhatja a választ, de abban lehet és kell is reménykednünk, hogy előbb-utóbb kedvező fordulat következik be. S addig? Érthető és természetes, hogy a szlovákiai magyar nemzetrészt minden tagjának a maga posztján mindent el kell követnie anyanyelvéért, kultúrájának és hagyományainak megőrzéséért, magyarságának megtartásáért. Tudom, hogy ezt ezerszer könnyebb kimondani és leírni, mint – kinek-kinek saját családjáért küzdve-küszködve, olykor hátrányokat, nehézségeket is elviselve – szívós kitartással, makacs következetességgel egy nemzetrészt jövőjéért naponta tenni, naponta munkálkodni. Igen nagy feladat ez, de nem reménytelen. A magyarság történetének nem egy olyan időszaka volt, amikor népünk egésze vagy kisebb nemzetrésze hosszabb-rövidebb ideig arra kényszerült, hogy nyelvét, kultúráját más népek és nyelvek erős hatása, rátelepedése közepette kellett megőriznie. Korántsem véletlen, hogy a magyar nyelv féltő szeretete és a fennmaradásáért való aggodalom vissza-visszatérő téma irodalmunkban. Ez alól – népünk és nyelvünk XX. századi sorsának alakulása folytán – a jelenkor sem kivétel. A magyarságnak és anyanyelvének jövőjébe és teremtő erejébe vetett hitet nekünk is meg kell őriznünk, és – a nagy elődök nyomdokain haladva – naponta megújuló tettekkel kell nyelvünk és magyarságtudatunk erősítéséért, megtartásáért munkálkodnunk, ahogy ezt Rácz Olivér oly szépen és találóan megfogalmazta: „Nem is a nyelvet féltém: a tudatot féltém. A tudat nevében fohászokodom a nyelvhez, amelyet a mécsvilágnál görnyedő Bessenyei épített, Katona József lúdtollal szépített, a béklyókon győzedelmeskedő Kazinczy csiszolt; nyelv, amelyhez Berzsenyi fohászokodott, amelynek szárnyán Kölcsey a habok fölé lebegett és Ady, Kosztolányi, Radnóti a szirtek és az iszonyatok fölé emelkedett – nyelv, te megtartó és megőrző erő, ébredj, védj magad, szólalj meg!” (Kicsi anyanyelv. In: A hűség nyelve. 270).